

Зоя КАЗАНЖИ

/ незалежність

Незалежність — це мій вибір щоразу, коли треба прийняти те чи інше рішення. Це моя повна відповідальність за все, що я роблю, пишу, думаю, — відповідальність за власне життя. Це добровільний вибір — взяти на себе не лише всі досягнення, але й усі ризики.

Моя друга співрозмовниця — Зоя Казанжи. От якби на всій землі треба було вибрати собі одного-єдиного співрозмовника, то дуже імовірно, що я би вибрала Зою — адже з нею можна говорити безкінечно і на будь-яку тему. Зоя прекрасний комунікатор, і не даремно — комунікація і є її фахом. Вона вміє дивовижним чином зводити мости між співрозмовниками, бачити те, що не лежить на поверхні, знаходити нестандартні рішення. Зоя відразу сказала, що говоритиме про незалежність. І це так природно — в ній самій стільки незалежності! Журналістка, блогер, фахівець з медій, коуч, письменниця, мама, бабуся — до всього я додала б і ще «опініон-мейкер», бо до її слів прислухається дуже багато людей — і політики, і бізнесмени, і звичайні користувачі Facebook. Я особисто дуже довіряю її думці та інтуїції. Зоя відкрила мені Одесу, якої я не знала, — українську, патріотичну, налаштовану на державотворення, на єдність із цілою країною в найскладніший період нашого життя — під час Майдану, під час війни. Незалежність як цінність мала би бути притаманною усім одеситам. Особливо одеським жінкам.

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Зоя, а на яких цінностях ти виростала? Які з них несеш через життя? Що змінилося впродовж років? Що впливало на ці базові, перенесені із дитинства, цінності? І які з них є головними для тебе зараз?

У мене була і є дуже сильна мама. І я думаю, що це те, найперше, що досить серйозно вплинуло на мій світогляд. Сильний характер того, хто поруч, ніколи не минає безслідно. В дитячий садок я пішла у п'ять років і довго не могла зрозуміти, чому потрібно робити не те, що ти хочеш, а те, що від тебе хтось вимагає? Я була досить спокійною і слухняною дитиною. Тому мені важливо було, наприклад, малювати, а не лягати спати в обід. Або читати, а не йти гуляти. Мене рано навчили читати і, як я жартую кажу своїй мамі, таким чином зіпсували моє життя (усміхається, — прим. авт.). Садок я не любила. Навіть, попри те, що туди пішла працювати мама, щоб бути поруч. І взагалі потім ніколи не любила диктату більшості і необхідності бути слухняною, тому що так було прийнято, або щоб «люди нічого не

казали». Я родом із півдня Одещини, і в нас жінки завжди відігравали серйозну роль не лише у побуті. Директорка школи, голова сільради, головні спеціалістки в колгоспах — вони були жінками. І зараз в моєму селі переважна більшість депутатського корпусу — жінки. Я росла в оточенні досить сильних жінок. І, звичайно, в мене в голові ніколи не було матриці, що жінка чогось не може чи має певні обмеження. Думаю, що прагнення до самостійності, незалежності та свободи — саме звідти. Я пам'ятаю, люблю та ціную ту атмосферу та оточення, де виросла.

Якось приїхала в село, там зібралися подруги моєї мами. Привід був сумний — померла старенька мама однієї із них. Ми сиділи за поминальним столом і мене різнула думка, що сьогодні поховали не просто стареньку 90-річну бабусю, а останню маму жінок того покоління. Ту, яка для них була символом, згадкою про те життя, коли всі вони були юні, щасливі, сповнені планів... І всі подружки зібралися, щоб провести її в останню путь, пом'янути, порозмовляти, відчувати підтримку і сум. Я сиділа в цій

атмосфері жалю і рідності, слухала їх, відповідала на запитання і думала, що це неймовірно рідні мені люди. З простими і зрозумілими підходами до життя — працєю, будь чесним, будь собою, неси відповідальність за свої вчинки, допомагай тим, хто потребує допомоги, будь активним і не чекай, що тебе побачать чи почують... Я кілька років тому звернула увагу на те, що часто цитую фрази, прислів'я, які чула в дитинстві. Це слова моєї мами, моєї бабусі. Ми всі розмовляємо словами зі свого дитинства. Саме вони важливі для мене, для мого світогляду і відчуття себе.

Коли росла, у мене не було обмежень, наприклад, з приводу того, о котрій годині я повертаюся з танців. Ми на них ходили пізно, тому що робота в селі закінчувалась із настанням темноти — лише коли сутеніло, можна було йти на танці. Тому ми спокійно танцювали у місцевому будинку культури до 4–5-ї години ранку, особливо влітку. І мама, коли я її потім питала, чому дозволяла, дивувалась: ну так ви ж усі там були, що могло статися?

Відчуття самостійності й незалежності у мене з'явилося досить рано. Ніхто не контролював ранкові пробудження чи оцінки в щоденнику, чистоту твого одягу чи виконані уроки. Без контролю і батьківських слів було зрозумілим, що на 9-ту ранку треба до школи, що уроки пропускати не

можна, одяг має бути випраним і випрасуваним, що уроки треба робити, а влітку, як усі, йти працювати в табір праці та відпочинку і сапати виноградники. І якщо ти робиш щось не так або ж помиляєшся, то це твоя відповідальність. Вчись і роби висновки.

Знаєш, ми часто думаємо, що ми інші, аніж наші батьки. І не погоджуємося з тим, що іноді буквально транслюємо їхні погляди, звички, традиції, страхи, цінності. Переносимо на своє життя. Ми думаємо, що відрізняємося від наших батьків. Насправді йдемо слідом за ними, дихаючи їм у потилицю. Моя донька каже: «Мамо, ну чому все, що мені в тобі не подобається, я бачу в собі?». Те ж саме я можу сказати своїй мамі. Ми дуже залежимо одне від одного. Власне, добре, що я це зрозуміла і почала працювати над тим, щоб змінити ті речі, які треба змінювати.

І ти теж відчуваєш подібну модель стосунків у своїй власній сім'ї? З донькою, онуком і онучкою?

Ну звичайно! Багато що я залишаю в стосунках, але й багато чого хотіла би позбутися. Навіть не лише про стосунки тут мова. Наприклад, моє покоління росло в оточенні коричневих полірованих меблів і червоно-чорних килимів. Просто лише ці дві опції можна було купити в магазинах, рік відстоявши у віртуальній черзі. Тому,

створивши власну сім'ю, я собі пообіцяла, що у мене ніколи не буде темних меблів і килимів. Їх і немає. Я люблю світлі меблі, незастелену підлогу, книжки, картини і багато повітря навкруги. Речі та простір завжди мають значення. Повірте, вони теж впливають на світогляд. Коли ми загратовуємо свої вікна, ми показуємо дитині світ, перекреслений залізною арматурою.

Моя мама, наприклад, давала мені купу різних порад, з її точки зору дуже важливих. Але, повірте, вони мені не допомагали. Та й хіба ми так вже слухаємо батьків? І хіба їх завжди треба слухати? Ніхто і нікому не може виписати страховий поліс навечно. Тому що кожен із нас має робити свої помилки. Кожен із нас має право на них. На жаль, вся наша система освіти заточена на те, що помилка — це двійка. А світ і люди вчаться на помилках. Іноді вони фатальні, так. Але саме так це влаштовано. Своїй доньці я якось сказала: «Знаєш, батьків не обов'язково слухати, ти слухай себе. Я не можу залізти в твою голову. Я не можу знати все-все, що тобі потрібно». Ми часто щось радимо, виходячи із власних уподобань. Ми часто щось не дозволяємо, виходячи із власних страхів і травм. І ми часто, хоча і керуємося начебто інтересами дитини, проектуємо на неї свої невдачі і комплекси, намагаючись вберегти. Діти мають рости в атмосфері

поваги і свободи мислення. Я не люблю, коли мені говорять про норму. Що таке «норма»? Що таке «нормальність»? Їх не існує насправді. Норма — це те, що прийнятне для тебе. Нормальність — це твій власний маркер. Ти маєш найперше прислухатися до власних бажань, прагнень і мрій. Не можна собі зраджувати, навіть якщо ти і готовий принести себе в жертву очікуванням батьків. Ми багато розмовляли і розмовляємо на цю тему з донькою. Вона вже доросла, сама мама. Для мене найважливішим було, щоб у неї був комфорт у душі, щоб те, чим вона займається, як живе, не дисонувало з тим, як вона хоче, прагне, мріє. Тому що лише у щасливих мам бувають щасливі діти. Не може затюкана, пригноблена, налякана жінка виховати вільних, незалежних, розумних дітей. Повірте, наші знання про світ і знання наших дітей — то дві великі різниці, як прийнято говорити в моєму улюбленому місті Одесі. Наші малі і дорослі діти часто набагато більше нас знають, вони модернові, сучасніші, розкутіше мислять, у них набагато менше бар'єрів у голові, вони вміють розсувати рамки і вміють за них виходити при потребі.

Моя донька поїхала вчитися за кордон, коли їй ледве виповнилося 17 років. Багато хто з мого оточення не зрозумів цього. Ну як же так, одна донька, полетіла за 8 тисяч кілометрів, сама, в чужу країну, інша мова, чуже

оточення, відсутність друзів і зв'язків. Але я точно знала, що мала її відпустити. Вона має проживати своє життя. З усіма помилками, косяками, складнощами. Вона має зрозуміти, що свобода і незалежність — це, в першу чергу, відповідальність. Не повірте, і зараз, навіть на відстані 8 тисяч кілометрів і океану я намагаюсь їй періодично давати поради з приводу того, як жити і що робити. Ми сміємося, звісно. Але це дуже важко — відпустити і не втручатися. Але бути поряд, коли знадобиться. Я і досі цього вчуся. І мене дуже тішить, що моя донька і її чоловік по-іншому виховують своїх дітей. Онуки — неймовірні. Вони особистості, їхні бажання беруть до уваги з моменту, коли вони почали їх навіть не говорити, а виказувати жестами. В сім'ї доньки немає місця диктату і примусу. Ніхто і нікого не примушує, наприклад, доїдати з тарілок. А для мене це маркер, повірте. Недоїв — значить, завтра візьмеш менше. І будеш цінувати працю тих, хто вирощував і готував твою їжу. Діти мають отримувати багато незалежності і хороших дорослих поруч, які не виховують, а самі живуть цікаво,

з повагою одне до одного, достойно. Ми, як суспільство, багато елементарних речей почали розуміти не так давно. У багатьох із нас і досі повно тарганів у голові.

Яких, наприклад?

Ми часто думаємо, що ми інші, аніж наші батьки. І не погоджуємося з тим, що ми іноді буквально транслюємо їхні погляди, звички, традиції, страхи, цінності. Переносимо на своє власне життя. Ми думаємо, що відрізняємося від наших батьків. Насправді йдемо слідом за ними, дихаючи їм у потилицю.

У нас відсутні так звані хороші стереотипи. Ми багато від чого відмовились, але до чогось певного так і не дійшли. Наприклад, за кордоном, коли заходиш у ліфт, всі тобі усміхаються, вітаються і питають, як справи. Це стало стилем життя — любов'язність, привітність, чемність, увага. У себе в місті я заходжу в ліфт, усміхаюсь і вітаюсь. Як правило, відповідають.

Часто — здивовано. Коли виходжу, бажаю гарного вечора, доброї ночі. Тут точно дивується переважна більшість. Тому що не прийнятно таке, розумієш? І тому Щоразу, коли заходжу до ліфта, то відчуваєш стрес. Ти щоразу приймаєш рішення, що тобі казати, чи казати взагалі, якою буде реакція оточуючих, чи зрозуміють вони, чи не подумають, що ти хвора? Але, пам'ятаєш, я говорила, що оточення і простір завжди мають значення. І ти сама за

Лариса ДЕНИСЕНКО

/ справедливість

Справедливість — родичка совісті, вона стоїть вище за примус, бо вона замішана на добровільності, свободі та відповідальності людини.

Сумніву в мене не було — Лариса Денисенко має бути в проекті. Ну, по-перше, вона суперхаризматична і надзвичайно яскрава! Не так уже й багато ви знайдете письменників (що входять до, так би мовити, першого ешелону літературного середовища), які були б фаховими юристами й вели адвокатську практику. Ось де багатющий матеріал для творення сюжетів, для вимальовування персонажів! Та Лариса не лише письменник і юрист, вона ще й напрочуд активна громадська діячка і правозахисниця. Вона є однією із адвокатів, які представляють інтереси громадян в Європейському суді з прав людини у Страсбурзі. А ще в неї величезний досвід медійника — зокрема роботи на радіо й телебаченні. І талант оповідача і слухача. Як же смачно вона розповідає про підслухані розмови звичайнісіньких перехожих, попутників, сусідів! А ще — це людина з величезним серцем, завжди відкритим і до людей, і до друзів наших менших. Хто вигулює свого пса в околицях київської Оболоні, то й певно бачив Ларису та її милого французького бульдога. Ну і ще Лариса обожає равликів — це дивно, бо темп її життя шалений! Мені дуже імponує, що Лариса пише так само і для дітей, а ще навчає дітей у руслі правової освіти. До її думок прислухається дуже багато людей. Отож почути її роздуми про цінності й для мене особливо цінно.

Купить книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Ларисо, на яких цінностях ти виростала? Що тебе формувало? Що змінювалось у цій системі цінностей? І якою вона є зараз для тебе?

Напевно, це гідність, повага і справедливість. Психологи кажуть, що дитина починає розуміти, що таке справедливість, навіть не формулюючи це, з чотирьох років. З нею вже можна говорити на цю тему. І завжди, коли я спілкуюся з дітьми, іду за принципом різноманітних задачок або завдань. Є така гра. От, наприклад, я кажу: «В садочку всі щось роблять погане, але схопили за чимось поганим лише тебе. Це справедливо?» — «Ні, несправедливо. Бо роблять це й інші діти, і треба, щоб усі були однаково покарані». — «А чи означає, що ти цього поганого не робила або не робив?» — «Ні, я робила погане» — «Ну то дивися: тебе, припустимо, упіймали за це, і ти усвідомлюєш, що робила погане. От як ти тепер на це дивишся?». Ось тоді трохи зміщується акцент від загального усвідомлення несправедливості: мене вхопили, а когось не вхопили, і дитина вже починає думати про свій вчинок. І ти вже говориш про

повагу загалом, про повагу до себе, до тих, хто вчиться з тобою або перебуває з тобою в одному садочку чи школі та про справедливість.

Для мене це теж було важливо — помічати, щоб нікого не ображали. В дитинстві, хоча я взагалі доволі миролюбна, але двічі вдавалася до дрібних бійок. Коли били маленького хлопчика, я полізла захищати його, і коли мордували кота, я теж полізла все з'ясовувати. От, власне, коли людина зловживає силою, мені завжди це видавалося несправедливим. Я намагалася в це втручатися. Хоча життя іноді говорить, що коли тебе не просять про цю допомогу, ти начебто мушиш стояти осторонь. І, мені видається, в цьому є велика різниця між правозахистом і адвокатурою, тому що правозахисники намагаються просто відстоювати права людей, незалежно від того, чи хтось їх просить про це. Вони зчитують будь-які голоси різними мовами, вони зчитують мовчання, вони усвідомлюють, що за цих людей треба стояти. Навіть не за людей, а за права, щоб їх дотримувалися, не порушували. Адвокат — це професія, яка потребує звернення. І коли до

адвоката звертаються, тоді він починає працювати власне з тим, що захищає людину, її інтереси, права.

Але я вважаю, що правозахисна функція адвокатури є її ціннісною, формуючою та змістовною функцією. Реагувати на порушення прав і свобод, миттєво реагувати на несправедливість, якої зазнають люди в твоїй країні, за кордоном.

Я тут хочу пригадати майданні події 2013–2014 рр., коли включилася юридична спільнота! Хтось витягував за проторених у відділки людей; хтось допомагав студентам-протестувальникам складати заяви, щоб їх не відрахувували з ВНЗ; хтось намагався писати спільні звернення до суддівства, щоб судді діяли відповідно до права, а не згідно із законом; хтось створив мережу, куди можна було звернутися за правовою допомогою, отримати правову консультацію; державна система безоплатної правової допомоги зі старту тестувалася на те, хто для неї головний: держава чи людина, людина перемогла, а значить — і справедливість.

Ти в мене запитала про дитинство. Не певна, що здивую тебе. Батьки намагалися виховати в мені повагу, усвідомлення, самостійність, незалежність. Вони намагалися не прив'язувати мене до якихось штампованих і стандартних речей. Мені не забороняли читати, я була вільна в цьому. Єдине, що вони робили, — просили,

щоб я не кидала справу, якою займалася. Я, наприклад, хотіла кинути або плавання, або музику, бо мені набридла музика, потім — плавання. Але я пам'ятаю, що тато сказав: «Ну ти ж почала цим займатися, і в тебе все виходить. Як ти можеш це кинути?». Але, бачиш, це має наслідки, і станом на зараз я займаюся кількома речами одночасно і не позбуваюся жодного свого професійного втілення.

У нас дуже часто таку річ, як справедливість та й не тільки її, а й, зрештою, й інші такі речі, як чесність, порядність, сприймають як костюмчик, скроєний під людину. Якщо мені в цьому зручно — то це справедливо, так? Якщо в цьому не зручно комусь іншому — ну то це не може бути несправедливим, адже воно мене не зачіпає. Як дати собі раду в суспільстві, в якому ми всі такі різні, індивідуальні, і всі намагаємося будь-що, будь-яку систему під себе підв'язати, підірвати? Хто має нам казати, що справедливість — це щось посередині між нашими індивідуальностями, що має бути рівним для всіх нас.

Ти знаєш, якщо це можна пояснити 4-річній дитині, то, цілком імовірно, можна пояснити суспільству. Просто дуже часто ми є егоцентричні. І це може походити з «монаршості», з відчуття себе маленьким монархом. Наприклад, дуже часто королі, це стосується зокрема Іспанії, Італії, Франції,